

BOTANISCHE EXCURSIE NAAR HET EILAND
SCHIERMONNIKOOG,

7—9 September 1860, door

W. F. R. SURINGAR.

In het laatst van den vorigen zomer nam ik de gelegenheid van een verblijf in de provincie Friesland te baat, om de flora van het eiland Schiermonnikoog, van welke ter naauwernood eene enkele plant bekend was, nader te onderzoeken. Het gevorderd jaargetijde was voor dit onderzoek niet ongunstig. Het gemis der eigenlijke voorjaarsplanten werd door de volledige ontwikkeling der

late strandplanten vergoed, terwijl ook het meeren-deel der overige planten bloeiende of in vrucht stond. Twee honderd soorten werden in duidelijk herkenbaren toestand waargenomen en aangeteekend, terwijl van de meeste exemplaren voor het herbarium onzer Vereeniging werden ingezameld. Wat deze excursie tot de kennis van de flora onzer eilanden en van de verspreiding der soorten aldaar heeft bijgedragen, deelde onze geachte Voorzitter U zoo even mede in zijn jaarlijksch verslag. Ik kan daarom dit punt voorbijgaan, en bepaal mij bij eenige opmerkingen omtrent de natuur van het eiland en opgave der waargenomen soorten met hare groeiplaatsen.

Het eiland Schiermonnikoog is in de rigting van oost naar west, hemelsbreedte, nog geen anderhalf uur gaans lang. Van noord naar zuid is het nog minder uitgestrekt. Op den vuurtoren, die zich achter het dorp, iets ten westen van het midden des eilands bevindt, overziet men het geheel gemakkelijk. De noordelijke helft wordt ingenomen door duinen, die zich als een breede boog van het westen naar het oosten uitstrekken en aan den eerstgenoemden kant, zich tot aan de zuidkust voortzetten. Aan de westzijde van het eiland zijn de duinen het hoogst; oostelijk nemen zij van lieverlede in hoogte af. Het strand buiten de duinen komt, naar het westen van het eiland, met dat der hollandsche kust overeen, maar wordt, naarmate men meer oostelijk komt, bree-

der, tot het eindelijk, daar, waar de duinen verdwijnen, overgaat in eene zandplaat, wier uitgestrektheid die van het geheele eiland evenaart. Het uiterste punt van deze plaat wordt de Balg genoemd. Het eiland heeft bij stormen herhaaldelijk groote stukken aan de westzijde verloren, maar wordt tegenwoordig beschermd door eene zandbank, die zich aan de zuidwestzijde heeft gezet, en waarop kunstmatige duinen zijn aangelegd en zorgvuldig worden onderhouden. Bossen stroo, naast elkander in het zand gestoken, houden het zand tegen, dat door den wind landwaarts instuift, en zoo den grondslag van een duin vormt, dat telken jare door het insteken van nieuwe bossen stroo wordt opgehoogd, terwijl daarnaast, op gelijke wijze, nieuwe duinen worden aangelegd. De lange rij van aldus gevormde duinen, die al de ontwikkelingstoestanden, van het pas aangelegde duin tot het volkomen gevormde in regelmatige volgorde vertoonde, leverde daardoor een merkwaardig gezicht op.

Tusschen de duinen ingesloten vindt men eenige valleijen, gloppen genoemd en ten deele door bijzondere namen onderscheiden. Zij zijn vrij uitgestrekt, vlak, met een dicht groen bekleed en ten deele met water bedekt. Een der gloppen bevindt zich buiten de duinen, aan haren voet. Het oostelijk, lager deel, waar de duinen verdwijnen en het eiland van lieverlede in de zandplaat overgaat, is met vele plassen en zilte kree-

ken doorsneden. Daar vooral groeit de *Iuncus maritimus* in menigte.

De zandvlakte, zuidelijk langs den voet der duinen, bevat, iets ten westen van het midden des eilands, het dorp, dat ruim acht honderd inwoners telt. Drie evenwijdige rijen woningen, van het westen naar het oosten uitgestrekt, vormen de kern, waarom henen andere woningen onregelmatig verspreid liggen. In en om het dorp vindt men tuinen en akkers, waarin tot eigen gebruik groenten en aardappels worden geteeld. Ook zag ik een enkel stukje haver en tarwe. De meeste akkers zagen er treurig uit. Op den eersten aanblik zou men meenen, dat *Sonchus arvensis* de kultuurplant was; met moeite ontdekt men het loof der aardappelplanten tusschen het hoog opgewassen onkruid. Uitgezonderd deze tuinen en akkers in de onmiddellijke omgeving der woningen wordt de vlakke begroede zuiderhelft van het eiland als hooi- en weiland gebezigd. Enkele stukken, dicht bij het dorp, sterk afstekende door kleur en soort der grassen, bewezen, hoe ook het overige behoorlijke zorg en bemesting zou beloonen; of liever, zal beloonen, want men weet, dat de tegenwoordige eigenaar Mr. J. BANCK, geene moeite en kosten ontziet, om het nu als het ware onontgonnen land in vruchtbare landouwen te herschepen. Juist was de nieuwe dijk voltooid, die voortaan vooral het lager liggend land aan de oostzijde, tegen gedurige overstroming met zeewater

zal beveiligen en gelegenheid zal geven om voordeel te trekken uit het vruchtbaar slib, dat van lieverlede over die vlakte werd uitgespreid. Op dit oogenblik is zij drassig, zilt land, afgebroken door grootere en kleinere plassen, waarin moeras- en strandplanten de overhand hebben. Het hooi, dat er van ingezameld wordt, verdient dien naam ter naauwernood.

Tusschen de gras- en weilanden en den voet der duinen heb ik in de plantenlijst eene streek onderscheiden, vrij van de overstromingen der hooge vloedén, als „vlakte vóór de duinen.” Op een zeer klein plekje, naar de oostzijde van het eiland, kwam hier *Nardus stricta* voor. *Calluna vulgaris* en *Erica tetralix* zag ik op het geheele eiland niet.

Over het geheel valt omtrent de flora van Schiermonnikoog op te merken, dat de meeste op het eiland voorkomende soorten aldaar eene zeer beperkte verspreiding hebben. Onderscheidene vond ik op eene enkele plaats, zonder ze elders op het eiland weder aan te treffen. Verder werden vele soorten gemist, die elders, op analoge gronden, tot de algemeene behooren. Ik zag te vergeefs om naar *Lythrum Salicaria*, *Filago*-soorten, *Carduus crispus*, *Thymus serpyllum*, *Lamium album*, *Euphorbia*'s, *Alisma Plantago*, *Sparganium*'s.

Bovendien werden als niet waargenomen aangeeteekend: *Geum urbanum*, *Chaerophyllum temulum*, *Lapsana communis*, *Echium vulgare*, *Calluna vul-*

garis, *Centunculus minimus*, *Sturmia Loeselii*, *Cladium Mariscus*.

Psamma baltica, die het eerst op Schiermonnikoog als *indigena* ontdekt werd, groeit overvloedig op de duinen aan de westzijde van het eiland. In 't algemeen is dit gedeelte, dat tevens het oudste is, het rijkst aan soorten; naar het oosten wordt de plantengroei telkens schaarscher.

Erythraea littoralis en *pulchella*, welke in de duinvalleijen en de lage landen der vlakke overvloedig voorkomen, worden voor de apotheken onder den naam van *centaurie* ingezameld; verder wordt uit de gespleten en in water geweekte *helm* een fijne soort van matten yervaardigd, die vooral in Friesland veel worden verkocht en aan menigen eilandbewoner brood verschaffen.

Het bezoek aan Schiermonnikoog, hoe kort ook, liet een aangenamen indruk bij mij achter. Bij de bewoners, met wie ik in aanraking was gekomen, had ik eene eenvoudige welwillendheid en bereidvaardigheid ontmoet, bij den kastelein een beter onthaal gevonden, dan men op een klein (hier in letterlijken zin geïsoleerd) dorp verwachten zou.

't Was vroeg in den morgen, toen ik met de verzamelde planten, plaats nam op den boerewagen, die mij naar zee zou brengen tot waar de postschuit op de reede lag. Weldra waren wij onder zeil. Van lieverlede verbleekte het licht van de sterren en van den vuurtoren voor de aanbreekende schemering; scharen van strandvogels

ontwaakten uit hunne sluimering, dolphijnen speelden in het water; eindelijk verrees de zon helder boven de kimmen en verlichtte de verdwijnende kust. Een uur of drie later kwamen wij te Oostmahorn aan land, waar ik de gelegenheid waarnam om eenige zeewieren te verzamelen, waarvan ik later, tegelijk met elders verzamelde, verslag hoop uit te brengen.

In de volgende lijst van waargenomen planten zijn de autoriteitsnamen achter de soorten weggelaten, daar de nomenclatuur van den *Prodromus* is gevolgd.

Thalictrum minus, in de duinvalleijen, niet zeldzaam.

Batrachium heterophyllum, slooten in de graslanden.

Ranunculus flammula, duinvalleijen en graslanden.

„ *acris*, weilanden bij het dorp.

„ *repens*, slootkanten bij het dorp.

„ *sceleratus*, sloot bij het dorp.

Narturtium officinale, plassen in de graslanden.

„ *sylvestre*, sloot bij het dorp.

Sisymbrium officinale, bij het dorp.

„ *Sophia*, in de duinen en de akkers van het dorp.

Cochlearia officinalis, aan de zuidkust, eene enkele maal.

Capsella bursa pastoris, in en om het dorp.

Cakile maritima, op vele plaatsen in de duinen en in het zand der zuidkust.

Viola canina, in de duinen.

„ *tricolor*, in de duinen.

(var. *arvensis*, niet gezien).

Parnassia palustris, overvloedig in de duinvalleijen.

Polygala vulgaris var. *oxyptera*, in de vlakte voor de duinen, en in de graslanden, weinig.

Lychnis flos cuculi, in de graslanden.

Sagina procumbens, op akkers, in tuinen en in de vlakte.

Sagina stricta, in het zand der zuidwestkust.

„ *nodosa*, in de duinvalleijen.

Lepigonum salinum, zuidkust.

„ *marginatum*, zuidkust.

Halianthus peploides, in het zand der zuidkust.

Arénaria serpyllifolia var. *leptoclados*, in de duinen.

Stellaria media, in en om het dorp.

„ *graminea*, in de duinvalleijen.

Cerastium glomeratum, in de duinen en beb. gronden.

„ *semidecandrum*, in de duinen.

„ *triviale*, in en om het dorp.

Linum catharticum, in vochtige valleijen en de vlakte vrij algemeen.

Radiola linoides, in de vlakte voor de duinen, eens.

Malva vulgaris, in het dorp.

Geranium pusillum, bij het dorp.

„ *dissectum*, bij het dorp.

„ *molle*, bij het dorp.

Erodium cicutarium, duinvalleijen en bebouwde gronden om het dorp, tamelijk veel.

Ononis spinosa, aan de zuidkust.

- Ononis repens*, weilanden bij het dorp.
Anthyllis vulneraria var. *maritima*, bouwgronden
 om het dorp en duinvalleijen.
Trifolium pratense, in het dorp en weilanden in
 de nabijheid.
Trifolium arvense, in de duinen en in de graslanden.
 „ *repens*, in het dorp en weil. in de nabijh.
 „ *procumbens*, in weilanden en duinvall.
 „ *filiforme*, in weilanden.
Lotus corniculatus, in de duinen.
 „ *uliginosus*, in rietvelden aan de zuidkust.
Vicia cracca, in rietvelden aan de zuidkust.
 „ *sativa*, akkers bij het dorp.
Lathyrus pratensis, een paar malen in weilanden
 en bij het dorp.
 (Geum urbanum, niet gezien).
Rubus caesius, in de duinen.
Potentilla anserina, genoegzaam overal.
 „ *tomentilla*, in duinvalleijen.
Epilobium angustifolium, in de duinen.
 „ *hirsutum*, beschaduwde slootkant bij
 het dorp.
 „ *tetragonum*, slootkanten bij het dorp.
Oenothera biennis, duinvallei.
 (Lythrum salicaria, niet gezien).
Sedum acre, in de duinen en het zand der zuid-
 kust, niet zeer veel.
Hydrocotyle vulgaris, in duinvalleijen en grasland.
Apium graveolens, in de grasl. aan de Z. O. zijde.
Aegopodium podagraria, in een laantje bij het dorp.

Bupleurum tenuissimum, in zilte graslanden aan de Z. O. zijde.

Oenanthe lachenalii, in grasl. aan de Z. O. zijde.

Anthriscus sylvestris, onder kreupelhout b. h. dorp.

(*Chaerophyllum temulum*, niet gezien).

Galium aparine in een laantje bij het dorp.

„ *palustre*, slootkanten in de weilanden.

„ *verum*, in en nabij de duinen en aan de zuidwestkust.

„ *mollugo*, in en nabij de duinen.

„ (*vero-mollugo*) vlakke voor de duinen.

Aster trifolium, aan de zuidkust.

Bellis perennis, in de weilanden, nabij het dorp.

Erigeron acris, hier en daar in de duinen.

Inula britannica, een enkel exempl. aan de zuidkust.

Bidens tripartita, aan slootkanten in de weilanden, weinig.

(*Filago minima* niet gezien, evenmin andere

Filago- en *Gnaphalium*-soorten).

Artemisia vulgaris, akkers en tuinen om het dorp.

„ *maritima*, aan de kust, hier en daar.

Achillea millefolium, in de duinen om het dorp.

Matricaria chamomilla, aan de zuidkust.

Chrysanthemum inodorum.

Senecio vulgaris, akkers, tuinen enz.

„ *jacobaea*, var. *discoidea*, in de duinen en om het dorp.

Cirsium lanceolatum, in de duinen, het dorp en in het zand der zuidwestkust.

„ *palustre*, in de graslanden.

Cirsium arvense, in de duinen, het dorp en in het
zand der zuidwestkust.

(*Carduus crispus*, niet gezien).

Lappa minor, bij het dorp.

(*Lapsana communis*, niet gezien).

Thrincia hirta, in de duinvlakten, de weilanden
en het zuidelijk strand.

Leontodon autumnale, in de duinvlakten, weilan-
den, enz.

Hypochaeris radicata, in de duinvlakten, weilan-
den, enz.

Taraxacum officinale, in de weilanden bij het dorp
weinig; eene enkele maal in de duinvalleijen.

Sonchus oleraceus, akkers en tuinen om het dorp.

„ *asper*, id.

„ *arvensis*, in de akkers, de duinen en el-
ders, overvloedig.

Hieracium pilosella, in de duinen.

„ *umbellatum*, in de duinen, overvloedig.

„ var. *dunensis*, id.

NB. deze variteit bloeide nog vrij algemeen, terwijl
de normale vorm meest in rijpe vrucht stond.

(*Calluna vulgaris*, niet gezien).

Pyrola rotundifolia, in de duinvlakten overvloedig.

Ligustrum vulgare, in heggen in het dorp (aan-
geplant).

Gentiana amarella, in vochtige duinvalleijen en
lage graslanden, hier en daar.

Erythraea littoralis, overal in de duinvlakten.

„ *pulchella*, zuidzijde.

Convolvulus sepium, bij het dorp en aan de zuidwestkust.

(*Echium vulgare*, niet gezien).

Myosotis caespitosa, aan slooten en plassen in de graslanden.

Solanum nigrum, in akkers en tuinen.

Linaria vulgaris, in de duinen en in het zand der zuidkust.

Pedicularis sylvatica, in vochtige duinvalleijen.

„ *palustris*, in eene vochtige vallei voor de duinen.

Rhinanthus sp. (onbestembare overblijfsels) in de duinvalleijen.

Euphrasia officinalis, in de duinen en graslanden vrij algemeen.

„ *odontites*, op gelijke plaatsen zeldzamer.

Mentha aquatica, aan slooten en plassen in graslanden. Kleinere vorm in duinvalleijen,

(*Thymus serpyllum* niet gezien).

Glechoma hederaceum, in de weilanden bij het dorp.

Lamium purpureum, tuinen en akkers bij het dorp.

(*Lamium album*, niet gezien).

Stachys palustris, in graslanden aan slooten.

Prunella vulgaris, in de duinvalleijen, zeldzaam.

Lysimachia vulgaris, aan een sloot onder kreupeelhout.

Anagallis arvensis, op akkers bij het dorp.

(*Centunculus minimus*, niet gezien).

Samolus valerandi, in eene vochtige vallei voor de duinen.

Glaux maritima, zeer overvloedig aan de kust,
op vele plaatsen in de graslanden en in som-
mige valleijen.

Statice elongata, aan de zuidkust.

„ *limonium*, id.

Plantago major, in het dorp en weilanden in de
nabijheid.

„ *lanceolata*, op gelijke plaatsen.

„ *maritima*, aan de zuidkust.

„ *coronopus*, in de duinvlakten en het zand
der kust.

Schoberia maritima, aan de zuidkust.

Salsola kali, in de duinen, tot bij het dorp.

Salicornia radicans, langs de zuidkust.

Chenopodium album, in akkers en tuinen.

„ „ var. β , id.

Blitum rubrum, in akkers en tuinen, weinig.

Halimus portulaccoides, langs de zuidkust, hier
en daar.

Atriplex patula, in tuinen en akkers.

„ *latifolia*, in tuinen en akkers en langs
de kust.

„ *littoralis*, langs de zuidkust.

Rumex crispus, in en om het dorp.

„ *pratensis*, onder kreupelhout bij het dorp.

„ *acetosa*, in de weilanden bij het dorp en
aan de zuidwestkust.

„ *acetosella*, om het dorp, en in het zand
der zuidkust.

Polygonum nodosum, bij het dorp.

Persicaria, in akkers, tuinen en weilanden, om het dorp.

„ *aviculare*, id.

„ *convolvulus*, in de tuinen en akkers.

Hippophae rhamnoides, in de duinvalleijen, hier en daar.

(*Euphorbia*'s, niet gezien).

Urtica urens, in en om het dorp.

„ *dioica*, id.

Salix repens, overal in de duinen.

„ *Smithiana*, op de duinen.

(*Alisma Plantago* niet gezien).

Triglochin maritimum, langs de zuidkust, somwijlen de eenige plant over groote streken van het grasland in het zuidoosten.

„ *palustre*, in plassen in de graslanden, zeldzamer.

Zostera marina, op het zand der reede, enz.

„ *nana*, id.

Lemna trisulca, in een plas in een weiland.

(*Sparganium*, niet gezien).

Gymnadenia conopsea, hier en daar in de vochtige valleijen binnen en buiten de duinen.

Orchis latifolia, in de duinvalleijen, niet algem.

Epipactis latifolia, in de duinvalleijen.

„ *palustris*, in de duinvalleijen algemeen.

(*Sturmia Loeselii*, niet gezien).

Asparagus officinalis, hier en daar in de duinen.

Juncus conglomeratus, graslanden aan de oostzijde.

Juncus effusus, in de graslanden, en aan slootkanten bij het dorp.

„ *sylvaticus*, beschaduwde slootkanten bij het dorp.

„ *alpinus* (*fusco-ater* Schreb.), in de duinvalleijen en plassen.

„ *lamprocarpos*, in de duinvalleijen en plassen der graslanden overvl.

„ *maritimus*, in graslanden langs de kust, en vooral overvloedig in de lage valleijen en landen naar de oostzijde.

„ *bufonius*, in het zand der zuidwestkust en in weilanden.

Luzula campestris, in weilanden.

Schoenus nigricans, overvloedig in de meeste duinvalleijen.

(*Cladium mariscus*, niet gezien).

Scirpus lacustris, slootkanten en plassen in de graslanden.

„ *maritimus*, in de duinvalleijen en vooral zeer overvloedig in de plassen en valleijen aan de oostzijde.

Carex arenaria, in de duinen.

„ *Oederi*, in valleijen binnen en buiten de duin.

„ *vulgaris*, in eene duinvallei.

„ *trinervis*, duinvallei.

„ *disticha*, in de duinen.

„ *stricta*, in eene sloot bij het dorp.

Phalaris canariensis, nabij eene boerenwoning.

Alopecurus geniculatus, in slooten en vochtige weilanden.

Phleum arenarium, in de duinen.

(*pratense* niet gezien).

Agrostis stolonifera, in duinvalleijen en zandige streken aan de zuidkust.

„ „ *var. maritima*, in en bij de duinen.

„ *vulgaris*, weilanden enz.

Calamagrostis epigeios, in de duinvalleijen, in sommige zeer overvloedig.

Psamma arenaria, op de duinen.

„ *baltica*, id. niet zeldzaam, vooral in de duinen naar de westzijde.

Phragmites communis, in duinvalleijen, en lage vlakten, langs de kust, zeer overvloedig.

Corynophorus canescens, in de duinen.

Holcus lanatus, in weilanden en bij het dorp.

„ *mollis*, in een kreupelboschje bij het dorp.

Festuca rubra, aan de binnenkant der duinen.

Avena praecox, id.

Triodia decumbens, in eene duinvallei.

Poa annua, in en om het dorp, in weilanden enz.

„ „ *nemoralis* in een laantje bij het dorp.

„ *trivialis*, id.

(*Glyceria spectabilis*, niet gezien).

(„ *fluitans*, id.)

„ *maritima*, zuidzijde.

Dactylis glomerata, in een laantje bij het dorp.

Cynosurus cristatus; in weilanden bij het dorp.

- Festuca rubra*, in de duinen.
- „ *arundinacea*, duinvalleijen.
- Rumex mollis*, in en om het dorp en weilanden enz.
- „ *hordeaceus* Fr.
- „ *sterilis*, in het dorp.
- Triticum junceum*, in de duinen, zeer overvloedig
en velden vormende in het zand
der, zuidwestkust.
- „ *repens*, in weilanden enz. bij het dorp.
- „ *repens* β *glaucum*, in de duinen.
- Elymus arenarius*, in de duinen, vooral naar de
westzijde; echter niet veel.
- Hordeum murinum*, in het dorp.
- Lolium perenne*, in en nabij het dorp.
- Lepturus incurvatus*, in een sloot nabij de reede
en elders aan de kust (weinig).
- Nardus stricta*, in eene vlakte voor de duinen, semel.
- Equisetum limosum*, in weiland.
- „ *palustre*, in aardappelland.

Na deze mededeelingen wordt nader besproken het voorstel van het bestuur aangaande de *flora* en *iconographie* en het bestuur gemagtigd, om, indien zulks met het oog op de werkzaamheden hiertoe betrekkelijk noodig wezen mogt, in den loop van dit jaar eene subsidie bij de hooge Regering aan te vragen.

Vervolgens treden, volgens art. 20 der statuten, de Heeren Dr. R. B. VAN DEN BOSCH en Mr. L. H. BUSE af, als president en vice-president. Beide Heeren

worden met algemeene stemmen in die betrekkingen herkozen en laten zich die keuze welgevallen. In de plaats van den Heer OUDEMANS, die voor het secretariaat had bedankt, wordt gekozen de Heer V. D. SANDE LACOSTE, die evenwel verzoekt, hiervan verschoond te mogen blijven. Daarop heeft eene nieuwe stemming plaats, en wordt, met algemeene stemmen de Heer COP tot secretaris benoemd.

Eindelijk wordt besloten, om, buiten de openstelling van het honorair lidmaatschap voor personen die in het doel der Vereeniging belang stellen en de bereiking daarvan door eene jaarlijksche bijdrage van f 10 willen ondersteunen, tevens gelegenheid te geven tot kleinere jaarlijksche bijdragen, en dienvolgens art. 14 der statuten aldus uit te breiden: :

14a. *Over de donateurs.*

Als donateurs worden aangenomen zij, die door eene jaarlijksche bijdrage van f 2,50 van hunne belangstelling in de werkzaamheden der Vereeniging willen doen blijken.

Verder wordt besloten, om zoowel aan de werkende en honoraire leden, als aan de donateurs, de jaarlijksche Verslagen der Vereeniging, of wel de N^{os}. van het Kruidkundig Archief, waarin deze geplaatst zijn, kosteloos toe te zenden en

het daarvoor noodig aantal afdrukken voor rekening der kas aan te koopen, in de hoop, dat eene genoegzame deelneming deze vermeerdering van uitgaven mogelijk zal maken.

Tot deelname aan eene botanische excursie in de provincie *Limburg* verklaren zich bereid de Heeren VAN DEN BOSCH, VAN DER SANDE LACOSTE en SURINGAR.

Verder niets voorgesteld wordende, wordt de vergadering gesloten.

